

Махінов В. М.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ІНШОМОВНА КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНЦІЯ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ПРОБЛЕМ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ

Актуальність дослідження обумовлена значущістю соціокультурного чинника навчання іноземної мови для розвитку і формування особистості студентів педагогічних вузів, для їх підготовки до професійного спілкування на міжкультурному рівні.

Ключові слова: соціокультурний компонент змісту навчання іноземної мови, соціокультурний аспект навчання іноземної мови, іншомовна комунікативна компетенція, міжкультурна комунікація, шкільна освіта, загальноєвропейський освітній простір.

Згідно чинним навчальними програмами формування іншомовної комунікативної компетенції передбачає: вивчення правил організації мовної системи (мовна змістова лінія), розвиток умінь і навичок досконалого володіння засвоєними лінгвістичними знаннями (мовленнєва змістова лінія), ознайомлення студентів з основним культурним надбанням країни, мова якої вивчається, і людства загалом й тим самим сприяння розвитку духовно багатой особистості (соціокультурна змістова лінія), удосконалення різних мислительних операцій – порівняння, узагальнення, аналіз, конструювання, систематизація (діяльнісна змістова лінія, що реалізується через процес навчання).

Проблема іншомовної комунікативної компетенції прямо або опосередковано перебуває у полі зору педагогів, лінгвістів і методистів (О. М. Леонтьєв, Л. С. Виготський, Ф. С. Бацевич, Ю. М. Караулов, М. І. Пентилюк, Т. А. Ладиженська, В. Я. Мельничайко, Л. В. Скуратівський та ін.). Більшість мовознавців вважають, що комунікативна компетенція складається з мовної (знання законів мовного ладу), мовленнєвої (уміння володіти мовними законами), предметної (професійні, наукові, енциклопедичні знання), культурної (знання про культурні предмети і явища, поняття та образи).

Вивчення філософсько-педагогічних тенденцій в освіті здійснювалось на основі розуміння: освіти як способу буття людини в універсумі культури; особистості – як самоцінності і цілі з врахуванням суспільного характеру її буття; освітньо-виховного процесу – як поступової самореалізації і самоактуалізації особистості; гуманістичної педагогіки – як науки про виховання людини, побудованого на засадах врахування цілей саморозвитку людини, пристосування змісту, форм і методів освіти до особистості при поєднанні цього з орієнтацією їх на певні імперативи, на визнанні можливості засобами педагогіки “олюднити” освіту і світ.

Фундаментальна педагогічна наука визначає основною метою мовного навчання мовленнєву компетенцію, як “володіння вміннями і навичками вільно, комунікативно виправдано користуватися мовними засобами при сприйнятті (слуханні і читанні), створенні (говорінні й письмі) висловлювань у різних сферах, формах, видах і жанрах мовлення”.

Мета статті – визначити зв'язок між соціокультурною трансформацією в суспільстві та компонентами змісту навчання іноземної мови як системи знань, умінь та навичок, що сприяють розвитку соціокультурної компетенції студентів, формуванню мовної особистості та її світогляду, моралі та поведінки, готують до життя в багатокультурному суспільстві.

Поняття комунікативної компетенції ввійшло у науковий обіг у 1972 р. завдяки американському лінгвісту Д. Хаймзу [2] на противагу теорії мовної компетенції Н. Хомського

[4]. Н. Хомський пов'язував свою теорію здебільшого з ідеальними слухачами-співрозмовниками в однорідному мовному середовищі, з тими, хто знає мову на найвищому рівні й на кого не впливають такі психологічні чинники, як обмеженість пам'яті, увага та інтерес, помилки у використанні мовних знань у реальному спілкуванні. У центрі уваги Н. Хомського знаходилась характеристика можливостей абстрактних мовців продукувати певною мовою граматично правильно оформлені речення. А теорія комунікативної компетенції Д. Хаймза спрямована на визначення того, що має знати мовець, аби бути компетентним у спілкуванні. Саме з 70-х років і розпочалися інтенсивні дослідження проблеми комунікативної компетенції як результат осмислення соціальної функції мови й комунікативного спрямування мовленнєвої діяльності людини.

У науковій педагогічній, психолінгвістичній та методичній літературі існують різні підходи до визначення іншомовної комунікативної компетенції. Коротко розглянемо їх. На початку 70-х років комунікативна компетенція тлумачилась як уміння застосовувати мову, мовні знання в різних соціально детермінованих ситуаціях. Вчені розглядали комунікативну компетенцію як функціональну основу використання мови, тобто у відповідності до певних функцій. Досліджуючи проблему навчання дітей іноземної мови, було описано 7 основних функцій комунікативної компетенції: інструментальну, регулятивну, інтерактивну, персональну, евристичну, репрезентативну та функцію уяви [4]. Д. А. Вілкінз запропонував вважати функціональну, або комунікативну, компетенцію мови за таку, що слугує основою для створення комунікативно спрямованих програм для навчання мови. Ці програми, на його думку, мають включати в себе такі поняття, які учневі потрібно знати та використовувати. В основі навчання мови повинно лежати знання не граматики та лексики, а значень. Він описав два типи значень: основні категорії (час, якість, частота, місце знаходження, послідовність) та категорії комунікативної функції (відповідь, скарга, пропозиція, відмова). Р. Валетт характеризує комунікативну компетенцію як здатність спілкування у специфічних ситуаціях. Поступово розуміння комунікативної компетенції уточнюється та розширюється. Ш. Гез під вербально-комунікативною компетенцією розуміє здатність враховувати у мовленнєвому спілкуванні контекстуальну доречність і вживаність мовних одиниць для реалізації когнітивної та комунікативної функцій [10]. М. Фіноккіаро тлумачить комунікативну компетенцію як здатність людини розуміти та відтворювати іноземну мову не тільки вірно, а й відповідно до соціолінгвістичної ситуації реального життя. С. Савіньон визначає комунікативну компетенцію як здатність функціонально володіти мовою та уміння висловлюватись, інтерпретувати й обговорювати значення, що охоплюють спілкування між двома та більше особами або між однією особою та письмовим або усним текстом [9].

У сучасних дослідженнях пропонуються різні визначення іншомовної комунікативної компетенції: в одних – це рівень сформованості міжособистісного досвіду, необхідного індивіду, щоб у межах власних здібностей та соціального статусу успішно функціонувати у певному суспільстві (Т. О. Вольфовська); в інших – це спроможність людини здійснювати спілкування як складну багатокомпонентну динамічну цілісну мовленнєву діяльність, на характер якої можуть впливати різноманітні фактори (О. П. Петрашук); або як здатність координувати взаємодію окремих її компонентів задля забезпечення ефективності та результативності комунікації (В. М. Топалова). Результати ознайомлення з науковою літературою та аналіз вище наведених і багатьох інших визначень комунікативної компетенції дозволив нам сформулювати власне розуміння цього поняття стосовно володіння іноземною мовою. Іншомовну і комунікативну компетенцію ми визначаємо як здатність людини розуміти та відтворювати іноземну мову не тільки на рівні фонологічних, лексико-граматичних і країнознавчих знань та мовленнєвих умінь, а й відповідно до різноманітних

цілей та специфіки ситуації спілкування. З цих позицій, для мовленнєвого спілкування недостатньо лише знати систему мови на всіх її рівнях, володіти правилами породження речень, сконструйованих відповідно до граматичних норм, але й необхідно, крім того, адекватно завданням і ситуації спілкування здійснювати свій вплив на співрозмовника і відповідно до цього вживати мовленнєві висловлювання. А відтак комунікативну компетенцію ми розглядаємо як індивідуальну динамічну категорію, в якій відбивається єдність мови і мовлення.

Комунікативна компетенція є складним, системним утворенням. За твердженням Р. Белла, у сучасній соціолінгвістиці її розуміють саме як систему, що виконує функцію балансування існуючих мовних форм, які визначаються з опорою на мовну компетенцію комуніканта на тлі певних соціальних функцій [8]. А відтак, починаючи з 80-х років, з'являються окремі моделі її як системи (M.Canale, G.Caspar, R.Clifford, K.Faersh, M.Halliday, G.Manby, S.Savignon, M. Swain, G. Widowson). Розглянемо деякі з них. У 1980 р. М. Кенел та М. Свейн запропонували структуру комунікативної компетенції, що складається з чотирьох компонентів (видів компетенції):

1) дискурсивна компетенція – здатність поєднувати окремі речення у зв'язне усне або письмове повідомлення, дискурс, використовуючи для цього різноманітні синтаксичні та семантичні засоби когезії;

2) соціолінгвістична компетенція – здатність розуміти і продукувати словосполучення та речення з такою формою та таким значенням, які відповідають певному соціолінгвістичному контексту ілюктивного акту комунікації; (ілюктивний акт – втілення у висловлюванні, породжуваному в ході мовлення, певної комунікативної мети; цілеспрямованість; функція впливу на співрозмовника [39, 41].)

3) стратегічна компетенція – здатність ефективно брати участь у спілкуванні, обираючи для цього вірну стратегію дискурсу, якщо комунікації загрожує розрив через шум, недостатню компетенцію та ін., а також адекватну стратегію для підвищення ефективності комунікації;

4) лінгвістична компетенція – здатність розуміти та продукувати вивчені або аналогічні їм висловлювання, а також потенційна здатність розуміти нові, невивчені висловлювання.

Л. Бахман і А. Палмер у 1982 р. запропонували таку модель комунікативної компетенції:

1) лінгвістична компетенція (складається з організаційної, прагматичної, функціональної та соціолінгвістичної компетенції);

2) стратегічна компетенція;

3) психомоторні уміння, когнітивні процеси.

М. М. Вятютнев пропонує розглядати лінгвістичну, психологічну та соціолінгвістичну компетенції як складові комунікативної компетенції.

В. О. Коккота подає таку модель комунікативної компетенції: 1) фонологічна компетенція; 2) лексико-граматична компетенція; 3) соціолінгвістична компетенція; 4) країнознавчі знання, навички й уміння, що забезпечуються дискурсивною, ілюктивною та стратегічною компетенціями. До країнознавчої компетенції він відносить і лінгвокраїнознавчу компетенцію – знання та правила використання таких іншомовних слів і висловів, що називають предмети, явища, факти, ідеї, яких або немає у своїй країні, або називаються вони інакше, тобто безеквівалентних слів та виразів [4,19-20].

Комунікативна компетенція передбачає засвоєння екстралінгвістичної інформації, необхідної для адекватного спілкування і взаєморозуміння, що неможливе без принципової тотожності загальних відомостей комунікантів про оточуючу дійсність. Іншомовному спілкуванню сприяє також оволодіння культурними нормами поведінки як “способу життя” народу-носія мови. Іншими словами, у процесі навчання іноземної мови важливо залучати

студентів до нової національної культури, побуту, традицій, соціальних відносин, а відтак формувати соціокультурну компетенцію, що забезпечить їм можливість брати участь у міжкультурній комунікації. Зауважимо, що сучасне розуміння міжкультурної комунікації (Н. Ф. Бориско, Л. П. Рудакова) як діалогу культур, кожна з яких являє собою складне утворення “культура–мова–особистість”, сягає ще ідей В. Гумбольдта, Р. Якобсона, У. Вайнрайха. Сьогодні ці завдання стали ще більш актуальними та нагальними, про що свідчить і науковий інтерес до проблеми комунікативної компетенції (І. О. Зимня, Є. М. Верещагін, В. Г. Костомаров, Г. Д. Томахін, Н. Ф. Бориско, Н. Б. Ішханян, Л. П. Смелякова, Т. В. Опанасенко, В. М. Топалова та ін.). Кожна система має свої, властиві тільки їй, принципи побудови. Серед них найбільш переконливими нам вважаються цілісність, структурність, взаємозалежність системи і середовища, ієрархічність, множинність опису кожної системи [9].

Сутність комунікативного підходу до навчання іноземних мов полягає у тому, що сам процес оволодіння мовою має бути своєрідною моделлю процесу спілкування. У цьому випадку комунікативність розглядається не як методичний принцип, а як принцип методологічний, що підпорядковує собі всі сторони навчання: співвіднесення знань з уміннями і навичками, відбір прийомів навчання, зміст загальноосвітніх і виховних завдань, а також обсяг і характер зв'язків з іншими навчальними предметами. Головне ж у комунікативному навчанні – це спрямованість навчального процесу на розвиток практичних умінь володіння мовою як засобом спілкування у різноманітних життєвих ситуаціях у залежності від мети спішування, тобто на формування комунікативної компетенції певного рівня [3]. А відтак, вся організація навчальної діяльності має певним чином відтворювати собою процес моделювання принципово важливих параметрів спілкування, таких як: особистісний характер комунікативної діяльності суб'єктів спілкування, стосунки та взаємодія мовленнєвих партнерів; ситуація як форма функціонування спілкування, змістова основа процесу спілкування; система мовленнєвих засобів, які забезпечують комунікативну діяльність, функціональний характер засвоєння та використання мовленнєвих засобів, евристичність. Зазвичай, такий підхід до навчання іноземної мови називається комунікативно-діяльнісним [4, 5]. Він, за словами О. О. Леонтьєва, зорієнтований на співрозмовника, оскільки комунікативність – це, зрештою, оптимальний вплив на співрозмовника [5, с. 51]. За комунікативно-діяльнісним підходом спілкування виступає метою, способом і засобом навчання іноземної мови. Цей підхід має глибоку психолінгвістичну обумовленість: ґрунтується на взаємозв'язку мови і мовленнєвої діяльності, психології породження та розуміння висловлювань і концентрується на мові як системі та мовленні як діяльності з актуалізації можливостей, що мова надає її носіям [4, с. 32-38].

Ще Ф. де Соссюром мова розглядалась як знакова система, яка виникає й використовується заради спілкування та у ситуаціях спілкування, є його основним засобом, тобто виконує комунікативну функцію, окрім того, вона є засобом передачі інформації від мовця до слухача. А відтак мова пов'язана з потребами та умовами комунікації людини, складає найважливіший аспект її соціальної поведінки, займає певне місце у комунікативно-пізнавальній діяльності. Немає сфери людського існування, що не стосувалася б спілкування, яке, опосередковане знаками, виступає у вигляді комунікативної активності з власною стратегією реалізації певних комунікативно-пізнавальних завдань, а саме: привернути увагу співрозмовника, зорієнтувати його у меті та умовах спілкування, організувати смислове сприйняття співрозмовником інформації; запевнити співрозмовника, викликати його співчуття, підтримати його точку зору, тобто вплинути у процесі спілкування на іншого/ інших задля зміни його/ їх поведінки [4]. У зв'язку з цим все актуальнішим постає питання

про соціокультурні функції спілкування, його природу і місце у загальній системі діяльності суспільства та індивіда як члена цього суспільства. Проблеми спілкування як багаторівневого та багатомірного феномену досліджуються на різноманітних рівнях багатьма науками: соціологією, психологією, лінгвістикою, психолінгвістикою, лінгвосоціопсихологією, педагогікою тощо.

Як засвідчили дослідження, існують різні підходи до проблеми спілкування. Філософи, наприклад, аналізують спілкування як спосіб реалізації суспільних відносин, розглядають його як вид діяльності, де фіксуються суб'єкт-суб'єктні відносини, вивчають вплив спілкування на формування особистості (М. М. Бахтін, А. Камю, Ж. П. Сартр, К. Ясперс та ін.). Дослідження проблем спілкування в загальнофілософському плані є методологічною основою, на якій базується вивчення цього феномену в інших науках. Зокрема, у психології та педагогіці спілкування розглядається як міжособистісна і міжгрупова взаємодія, основу якої становить пізнання одне одного та обмін певними результатами психічної діяльності – інформацією, думками, почуттями, оцінками тощо (Г. М. Андреева), як особистісна потреба людини (А. В. Петровський). Психологи називають цю потребу комунікативною і вважають, що вона проявляється через прагнення людини до розуміння її іншими [5].

Отже, у контексті дослідження усного мовлення як основи формування комунікативної компетенції майбутніх учителів іноземної мови початкової ланки школи треба відмітити, що мовленнєва діяльність постає одночасно метою, змістом, формою і засобом навчання. Вона має певну структуру, до якої входять наступні категорії усномовленнєвого спілкування: ситуація, роль, позиція, спільнота, вид і сфера комунікації. Отже, на основі аналізу сучасної вітчизняної та зарубіжної психолого-педагогічної літератури ми дійшли висновку, що проблемі розвитку комунікативних умінь надавалася значна увага. Вона розглядалася багатоаспектно й неоднозначно. Осмислення результатів дослідження праць учених дозволяє охарактеризувати комунікативні уміння як структурний компонент особистості вчителя, що визначає можливість здійснення взаємодії у площині “суб'єкт–суб'єкт”. Комунікативні уміння як феномен особистості відносяться до продуктивної діяльності, формуються й розвиваються в ній. Здатність студентів спілкуватися іноземною мовою забезпечується формуванням у них іншомовної комунікативної компетенції, зміст якої зумовлений такими видами компетенції: мовною, мовленнєвою та соціокультурною. Мовна компетенція включає мовні знання (лексичні, граматичні), мовленнєві вміння (фонетичні та орфографічні) і відповідні соціокультурні знання (країнознавчі та лінгвокраїнознавчі). Мовленнєва компетенція включає чотири види комунікацій: аудіювання, говоріння, читання і письмо. Компетенція у говорінні – це компетенція в діалогічному та монологічному мовленні [7]. Отже, у студентів необхідно формувати вміння користуватися обома формами мовлення. Лексична компетенція складається з лексичних знань і мовленнєвих лексичних навичок, граматична – з граматичних знань і мовленнєвих граматичних навичок; фонологічна – фонетичних знань та мовленнєво-слухових навичок тощо. Досягнення комунікативної компетенції неможливе без оволодіння певним обсягом культурної інформації, без ознайомлення студентів з культурою народу, мову якого вивчають. У зв'язку з цим компонентом змісту навчання поряд з комунікативною компетенцією виступає також і соціокультурна, що складається з країнознавчої та лінгвокраїнознавчої.

Використана література:

1. Бодалев А. А. и др. Общение как предмет теоретических и прикладных исследований : избранные психологические труды. – М. : Международная педагогическая академия, 1995. – 326 с.
2. Верещагин Е. М. Порождение речи: латентный процесс. – М., 1998. – 91 с.

3. Гез Н. И. Формирование коммуникативной компетенции как объект зарубежных методических исследований // Иностранные языки в школе. – 1995. – № 2. – С. 17-24.
4. Зимняя И. А. Психология обучения иностранным языкам в школе. – М. : Просвещение, 1991. – 220 с.
5. Инхання Н. Б. Лингвистические основы формирования в языковом педагогическом вузе лингвосоциокультурной компетенции // Иноземні мови. – 1995. – № 3-4. – С. 69-74.
6. Комунікативні методи та матеріали для викладання англійської мови : ознайомлювальна брошура для українських вчителів англійської мови. – Oxford : Oxford University Press, 1998. – 48 с.
7. Леонтьев А. А. Основы психолингвистики. – М. : Смысл, 1999. – 287 с.
8. Людина в сфері гуманітарного пізнання. – К. : Український Центр духовної культури, 1998. – 408 с.
9. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах : підручник / кол. авторів під керівн. С. Ю. Ніколаєвої. – К. : Ленвіт, 2005. – 320 с.
10. Організація та забезпечення процесу навчання іноземної мови в середніх навчальних закладах / кер. автор. кол. С. Ю. Ніколаєва // Бібліотечка журналу “Іноземні мови”. – К. : Ленвіт, 1997. – Вип. 2(4).
11. Топалова В. М. Формирование социокультурной компетенции студентов технического вуза (на материале английского языка) : дис. ... канд. пед. наук. – К., 2003. – 168 с.

А н н о т а ц и я

Актуальность исследования обусловлена значимостью социокультурного фактора обучения иностранному языку для развития и формирования личности студентов педагогических вузов, для их подготовки к профессиональному общению на межкультурном уровне.

Ключевые слова: социокультурный компонент содержания обучения иностранному языку, социокультурный аспект обучения иностранному языку, иноязычная коммуникативная компетенция, межкультурная коммуникация, школьное образование, общеевропейское образовательное пространство.

A n n o t a t i o n

The research urgency is caused by the importance of the sociocultural factor of training a foreign language for development and formation individual of students of pedagogical high schools, for their preparation for professional dialogue at intercultural level.

Keywords: a sociocultural component of the maintenance of training to a foreign language, sociocultural aspect of training to a foreign language, the communicative competence speaking another language, intercultural communications, school education, the all-European educational space.

Молчанюк О. В.
м. Харків

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ОЦІННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглянуті педагогічні аспекти формування готовності майбутніх вчителів початкових класів до оціночної діяльності. Визначено особливості оцінювання знань молодших школярів.

Ключові слова: контроль, оцінка, рефлексія, валідність, педагогічна діяльність, особистісно орієнтований підхід.

Людина в процесі життєдіяльності постійно оцінює предмети, явища, ситуації, вчинки і ідеї різних людей, власні можливості, вчинки і результати своїх дій; передбачає й враховує, як їх можуть оцінити інші. Формулюючи оцінки, людина впливає на оточуючих, а також постійно відчуває на собі вплив оцінок інших людей.

Навіть неповний перелік деяких різновидів оцінок свідчить про те, що вони необхідні людині для організації взаємодії з предметним світом, з іншими людьми, з суспільством. Так,